

ia

ib

ic

id

ie

if

ig

ih

Reeksen van militairen ontrafeld

• JONATHAN BIKKER •

Afb. 1

Enkele voorbeelden van schilderijen in de Leeuwardenreeks

Afb. 1a

WYBRAND DE GEEST, atelier van, *Portret van Hendrik*, (1550-74), *Graaf van Nassau*, circa 1633-35. Paneel, 29,7 x 24,1 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-524).

Afb. 1b

MICHEL JANSZ VAN MIEREVELT, atelier van, *Portret van Willem Lodewijk* (1560-1620), *Graaf van Nassau, genaamd 'us heit'*, 1609. Paneel, 29,8 x 24,1 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-525).

Afb. 1c

ANONIEM, *Portret van Philips* (1566-95), *Graaf van Nassau*, circa 1609-33. Paneel, 29,7 x 24,3 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-527).

Afb. 1d

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Jan de Jongere* (1583-1638), *Graaf van Nassau-Siegen*, circa 1614-33. Paneel, 29,8 x 24,2 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-534).

Afb. 1e

GERARD VAN HONTHORST, atelier van, *Portret van Willem III* (1650-1702), *prins van Oranje*, circa 1653. Paneel, 29,9 x 24 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-521).

Afb. 1f

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Olivier van den Tempel* (1540-1603), *Heer van Corbeecke*, circa 1609-33. Paneel, 29,7 x 24,2 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-553).

Afb. 1g

PAULUS MOREELSE, atelier van, *Portret van Anthonis van Utenhove* (?-1625), *Heer van Rijnesteijn*, 1619. Paneel, 29,8 x 24 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-556).

Afb. 1h

MICHEL JANSZ VAN MIEREVELT, atelier van, *Portret van Sir Horace Vere* (1565-1635), circa 1615-33. Paneel, 29,6 x 24 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-557).

Ongeveer 60 procent van de circa 450 schilderijen in het eerste deel van de bestandscatalogus van 17de-eeuwse Noord-Nederlandse schilderijen zijn portretten. Daaronder zijn topstukken als Frans Hals' *Huwelijksportret van Isaac Abrahamsz Massa en Beatrix van der Laen* (afb. 1) en het zogenaamde *Prinsesje* van Paulus Moreelse (afb. 2), maar ook werken van weinig bekende en soms weinig bekende schilders. Opmerkelijk veel portretten in dit deel van de catalogus behoren tot reeksen. De grootste van die reeksen bestaat uit vijftig kleine borststukken van leden van de familie Nassau en andere militairen uit de Tachtigjarige Oorlog.¹ In eerdere catalogi van het Rijksmuseum droeg deze serie de naam *Honselaersdijk*-reeks vanwege de vermoedelijke herkomst van de schilderijen uit het stadhouderspaleis Honselaersdijk. Het grootste deel van deze schilderijtjes is vervaardigd in het atelier van de Haagse portrettist Jan van Ravensteyn, andere komen uit de werkplaatsen van Michiel van Mierevelt uit Delft, van de Friese schilder Wybrand de Geest, van Gerard van Honthorst uit Den Haag en van Paulus Moreelse uit Utrecht.

2a

2b

2c

2d

2e

2f

2g

2h

Afb. 2

De Katzenelnbogen-reeks

Afb. 2a

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Jan de Oude (1535-1606), Graaf van Nassau*, circa 1610-20. Paneel, 30,3 x 24,7 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-538).

Afb. 2b

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Jan de Middelste (1561-1623), Graaf van Nassau-Siegen*, circa 1610-20. Paneel, 30,1 x 24,4 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-540).

Afb. 2c

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Philips (1566-95), Graaf van Nassau*, circa 1610-20. Paneel, 30,2 x 24,6 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-542).

Afb. 2d

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Jan de Jongere (1583-1638), Graaf van Nassau-Siegen*, circa 1613-20. Paneel, 30 x 24,6 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-539).

Afb. 2e

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Adolf (1586-1608), Graaf van Nassau-Siegen*, circa 1610-20. Paneel, 30 x 25 cm. Vermist (inv. nr. SK-A-562).

Afb. 2f

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Willem (1592-1642), Graaf van Nassau-Siegen*, circa 1620-30. Paneel, 30,4 x 24,3 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-543).

Afb. 2g

ANONIEM, *Portret van Lodewijk Hendrik (1594-1661), Vorst van Nassau-Dillenburg*, circa 1625-50. Paneel, 30,6 x 24,7 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-541).

Afb. 2h

ANONIEM, *Portret van George Frederik (1606-74), Vorst van Nassau-Siegen*, 1636. Paneel, 30,4 x 24,4 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-537).

Reeks in reeks

Wat meteen opviel bij het bestuderen van de portretten was dat er van sommige leden van de Nassau's, zoals Philips (afb. 3c en 4c) en Jan de Jongere (afb. 3d en 4d), twee portretten zijn, telkens één met een inscriptie op de voorkant en één zonder. In totaal zijn er acht van dergelijke portretten zonder inscriptie (afb. 4). Op zich is dat niet zo merkwaardig want de inscripties op de voorkant van de 42 overige schilderijen verschillen onderling behoorlijk. Bij het opmeten van de portretten viel echter op dat de panelen van de acht zonder inscriptie consistent iets groter zijn dan de rest. Bovendien dragen deze acht wel inscripties op de achterkant, in zwarte verf (afb. 5). Dat gegeven deed vermoeden dat deze acht een aparte reeks binnen de *Honselaersdijk*-serie vormen. Dat vermoeden werd bevestigd door vermeldingen in enkele van de vroegste catalogi van de Rijksmuseum-verzameling. In de handgeschreven catalogus van 1801 gemaakt door Cornelis Roos van de collectie op Huis ten Bosch werden alle portretten vermeld volgens de inscripties die zij op de voorkant dragen.² De acht portretten zonder inscripties komen in deze catalogus niet voor, maar ze werden wel vermeld in de catalogus van 1809, opgesteld door Cornelis Apostool. Ze worden hier beschreven direct na de (andere) portretten uit de *Honselaersdijk*-serie (afb. 6).³ De conclusie luidt dat het achttal een serie op zich vormt, die wat later in de verzameling van het museum terecht kwam dan de grote reeks, maar al spoedig daarbij werd ingelijfd (afb. 4). De acht portretten stellen Jan de Oude, graaf van Nassau, twee van zijn zoons en vijf van zijn kleinzons voor. Omdat de naam 'Katzenelnbogen' in alle inscripties op de achterkant voorkomt werd er besloten om deze serie voortaan de *Katzenelnbogen*-reeks te noemen. Drie portretten die zich sinds 1950 in Paleis Soestdijk bevinden

behoorden zeer waarschijnlijk oorspronkelijk ook tot deze kleine serie (afb. 7, 8, 9): hun afmetingen zijn nagenoeg gelijk aan die van de acht paneeltjes en ze dragen eveneens inscripties in zwarte verf met de naam Katzenelbogen op de achterkant. De voorgestelden zijn bovendien nazaten van Jan de Oude, zijn zoons Willem Lodewijk en Ernst Casimir, en zijn kleinzoon, Albert. De drie kunnen aan het atelier van Van Ravesteyn worden toegeschreven. Helaas is er niets bekend over de herkomst van dit drietal, noch van de andere stukken uit de *Katzenelbogen*-reeks.

Honselaersdijk wordt Leeuwarden

Met de grote reeks zit dat anders. In hun *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes* hebben Drossaers en Lunsingh Scheurleer deze schilderijen grotendeels kunnen identificeren met een groep *kleine borststukken* in de boedelinventaris van het stadhouderlijke hof in Leeuwarden van 1633.⁴ Opvallend is dat – de acht schilderijen van de *Katzenelbogen*-reeks buiten beschouwing latend – er nog 38 van de 42 portretten uit deze Friese inventaris in het Rijksmuseum aanwezig zijn. Daarbij moet wel opgemerkt dat er na 1633 ongetwijfeld nog enkele portretten aan de reeks werden toegevoegd, zoals dat van koning-stadhouder Willem III (1650-1702).⁵ Vijf portretten zijn sinds de inventaris van 1633 verloren gegaan, maar van twee ervan is het bestaan wel gedocumenteerd. Dit betekent dat er slechts drie van de totale reeks nu niet meer geïdentificeerd kunnen worden. De kans dat er andere, kleinere series, zoals de *Katzenelbogen*-reeks, schuilgaan onder de oude noemer 'Honselaersdijk-reeks' is daarmee heel gering. Dat de grote portretten-serie in zijn geheel op het stadhouderlijk hof in Leeuwarden heeft gehangen is daarentegen zeer waarschijnlijk.

In twee inventarissen van het Friese

ONBEKENDE MEESTERS.

- N°. 429. Het Portrait van den Admirant van Arragon.
 430. Het Portrait van den Marquis de Spinola.
 431. Twee stuks onbekende Portraits van de Familie van Nasfau.
 432. Het Portrait van Graaf Ernst Casimir van Nasfau.
 433. Het Portrait van Graaf Adolph van Nasfau.
 434. Het Portrait van den Heer Viles, Maarschalk van Frankrijk.
 435. Het Portrait van den Heer de Temple.
 436. Het Portrait van den Heer de Holitin.
 437. Het Portrait van den Heer de Hama.
 438. Het Portrait van Willem, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 439. Het Portrait van Johan, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 440. Het Portrait van Adolph, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 441. Het Portrait van George Fredrik, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 442. Het Portrait van Johan, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 443. Het Portrait van Philip, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 444. Het Portrait van Lodewijk, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.
 445. Het Portrait van Johan, Graaf van Nasfau Catzenelbogen.

N°. 446.

hof uit de 18de eeuw wordt de grote reeks vermoedelijk ook vermeld, maar dan simpelweg als *Veertig kleine portretjes gekomen uit een schoorsteen*.⁶ Wat er daarna met de stukken gebeurde en hoe ze in de Nationale Konst-Gallerij terecht kwamen is onduidelijk. In de museumcatalogus van 1858 staat voor het eerst dat de schilderijen uit het paleis Honselaersdijk zouden komen.⁷ Uit een lijst van 1707 weten wij dat Honselaersdijk een schilderijengalerij van beroemde mannen en enkele vrouwen bezat.⁸ Die reeks van 88 schilderijen was echter heel anders van aard: de voorgestelden waren Nederlandse en buitenlandse edellieden, kunstenaars, geleerden en militairen. Slechts in een paar gevallen waren dezelfde figuren voorgesteld als in de grote serie van het Rijksmuseum.

Afb. 3
 [C. APOSTOOL],
Catalogus der schilderijen, oudheden enz. op het Koninklijk Museum te Amsterdam,
 Amsterdam 1809.

4

5

6

Misschien bracht het feit dat er op Honselaersdijk zo'n galerij van beroemde mannen bestond, de samenstellers van de catalogus van 1858 op het idee dat de Rijksmuseumserie daar vandaan kwam. Die catalogus werd immers meer dan een halve eeuw na verwerving van de portretten gemaakt, zodat de werkelijke herkomst mogelijk allang vergeten was. Nu vrijwel zeker is dat deze afgeslankte reeks, dus zonder de *Katzenelnbogen*-portretten, niet uit het paleis Honselaersdijk afkomstig is, maar uit het Friese stadhoudelijke hof stamt, is ervoor gekozen deze voortaan de *Leeuwarden*-reeks te noemen.

Afb. 4

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Willem Lodewijk (1560-1620), Graaf van Nassau*, circa 1610-20. Paneel, 30,3 x 24,6 cm. Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau.

Afb. 5

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Ernst Casimir (1573-1632), Graaf van Nassau-Diest*, circa 1610-20. Paneel, 30,4 x 24,7 cm. Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau.

Afb. 6

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, atelier van, *Portret van Albert (1596-1625), Graaf van Nassau-Dillenburg*, circa 1610-20. Paneel, 30,8 x 24,7 cm. Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau.

Gerard van Honthorst's Willem II

De *Leeuwarden*- en *Katzenelnbogen*-reeksen kwamen heel vroeg in de verzameling terecht. Dat geldt ook voor een ander ensemble, bestaande uit drie portretten van de Oranje-prinsen Willem I, Maurits en Frederik Hendrik door Van Mierevelt en een portret van Willem II door Van Honthorst. Dit viertal kwam uit de Admiraliteit op de Maas in Rotterdam.⁹ De portretten van Willem I (afb. 10) en van Frederik Hendrik (afb. 11) maken nog steeds deel uit van de Rijksmuseumverzameling, terwijl Van Thiel het portret van Maurits in het Prinsenhof in Delft traceerde.¹⁰ Het portret van Willem II door Honthorst was veel lastiger te identificeren. Moes en Van Biema meenden in 1909 dat een portret van een officier door Van Honthorst uit 1644 (afb. 12) het portret van Willem II uit die reeks zou kunnen zijn.¹¹ Dit schilderij stelt Willem II echter helemaal niet voor; bovendien is het een paneel, terwijl de drie portretten van Van Mierevelt op doek zijn geschilderd. Het door Moes en Van Biema voorgestelde schilderij is, ten slotte, ook veel kleiner dan de drie Van Mierevelts. Het zou goed tot een andere, dynastieke reeks kunnen hebben behoord, waartoe waarschijn-

7

9

8

Afb. 7
 MICHEL JANSZ VAN
 MIEREVELT, ateljier
 van, *Portret van
 Willem I (1533-84),
 prins van Oranje,*
 circa 1632. Doek,
 112,5 x 88,5 cm.
 Rijksmuseum,
 Amsterdam
 (inv. nr. SK-A-253).

Afb. 9
 GERARD VAN
 HONTHORST, *Portret
 van een officier,* 1644.
 Paneel, 74,5 x 60 cm.
 Rijksmuseum,
 Amsterdam
 (inv. nr. SK-A-176).

Afb. 8
 MICHEL JANSZ VAN
 MIEREVELT, ateljier
 van, *Portret van
 Frederik Hendrik (1584-
 1647), prins van Oranje,*
 circa 1632. Doek, 111,5 x
 87,7 cm. Rijksmuseum,
 Amsterdam
 (inv. nr. SK-A-254).

lijk ook twee andere Rijksmuseumportretten uit Honthorsts atelier, één van Louisa Christina (afb. 13) en het andere van Amalia van Solms (afb. 14) mogen worden gerekend.¹²

Er is echter een ander portret in de verzameling dat wel voldoet aan het gezochte rofiel: het stelt daadwerkelijk Willem II voor en het is gesigneerd 'G. van Honthorst' (afb. 15). Volgens alle schilderijencatalogi van het Rijksmuseum sinds 1880 is het 1661 gedateerd, vijf jaar na de dood van Gerard van Honthorst. Het schilderij zou daarom een product van zijn atelier kunnen zijn, vervaardigd onder leiding van zijn broer Willem.¹³ Het schilderij is een deekopie van het beroemde portret van Willem II en Henrietta Maria Stuart door Honthorst dat eveneens deel uitmaakt van de Rijksmuseumverzameling.¹⁴ Het is vermoedelijk oud bezit, want al in de catalogus van 1801 wordt een portret van Willem II door Honthorst beschreven.¹⁵ De afmetingen van het schilderij zijn iets kleiner dan die van de drie portretten van Van Mierevelt, maar bij een recente inspectie ontdekte restaurator Willem

de Ridder dat het op een gegeven moment op een kleiner spierraam is gezet: ongeveer drie centimeter aan de rechterkant en twee aan de onderkant van het geschilderde oppervlakte werden daarbij over het spieraam gevouwen. Dit moet al vóór 1858 zijn gebeurd want de afmetingen in de catalogus van dat jaar komen overeen met het huidige geschilderde oppervlak van het werk.¹⁶ Daarmee zijn de oorspronkelijke afmetingen van het portret van Willem II nagenoeg gelijk aan die van de drie Van Mierevelts, hetgeen het aannemelijk maakt dat deze Honthorst een van de vier schilderijen is van de Admiraliteit op de Maas.

Nader onderzoek van het doek bracht nog een verrassing aan het licht. De laatste twee cijfers van het jaartal waren namelijk om het spieraam gevouwen en met papier afgedekt. Nadat dit stukje papier was verwijderd, bleek het werk tien jaar ouder te zijn. Er stond geen 1661, maar 1651! Het portret van Willem II werd dus niet na de dood van Gerard van Honthorst door zijn atelier vervaardigd, maar nog tijdens zijn leven.

Afb. 10

GERARD VAN HONTHORST, atelier van, *Portret van Louise Christina (1606-69), Gravin van Solms-Braunfels*, in of na circa 1650. Paneel, 74,3 x 59,2 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-574)

Afb. 11

GERARD VAN HONTHORST, atelier van, *Portret van Amalia van Solms (1602-75)*, in of na circa 1651. Paneel, 74,3 x 59,8 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-573).

Afb. 12

GERARD VAN HONTHORST, atelier van, *Portret van Willem II (1626-50), prins van Oranje*, 1651. Doek, 110,5 x 86 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-177).

De aanleiding voor het maken was wellicht het overlijden van Willem II in het jaar ervoor.

Een Engelse militair

Veel van de stadhoudersportretten en portretten van militairen zijn al in de collectie sinds in de beginjaren van het Rijksmuseum. Een voorbeeld van een werk uit deze groep dat veel later werd verworven is Jan van Ravesteyns portret ten voeten uit van Sir John Burroughs (afb. 13). Het werd in 1911 door het Rijksmuseum van de handelaar Frederik Muller gekocht, waarschijnlijk omdat werd aangenomen dat de Engelse militair Burroughs tussen 1605 en 1627 in het Staatse leger diende.¹⁷ Deze veronderstelling kon echter niet worden geverifieerd. Wel

Afb. 13

JAN ANTHONISZ VAN RAVESTEYN, *Portret van Sir John Burroughs (1587-1627)*, circa 1620-23. Doek, 212,7 x 107 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv. nr. SK-A-2527).

was het mogelijk om allerlei andere informatie over de voorgestelde te vinden en de complete herkomst van het portret te achterhalen, nadat duidelijk werd dat ook dit schilderij tot een portrettenreeks had behoord. Twee zeer vergelijkbare portretten van andere Engelse officieren, Sir Thomas Gates en Sir Robert Carey, werden in 1971 op een veiling bij Sotheby's Londen verkocht (afb. 17, 18).¹⁸ Die twee waren eveneens van de hand van Van Ravesteyn; ze hebben dezelfde maten als het portret van Burroughs en dragen links onder dezelfde soort inscripties. In de uitgave van Sir Francis Vere's *Commentaries* uit 1657 wordt een lijst van achttien officieren genoemd, onder wie John Burroughs, Thomas Gates en Robert Carey *whose effigies do at once both guard and adorn Kirby-hall in Essex, where the truly religious and Honourable the Lady Vere doth still survive*.¹⁹ De *truly religious and Honourable Lady Vere* was de vrouw van Sir Horace Vere, een van de bekendste Engelse 'houwdegens' uit de 17de eeuw en een broer van Sir Francis Vere. Na het overlijden van Lady Vere werden de portretten geërfd door haar dochter Mary, die met een zekere Sir Roger Townshend was getrouwd. De 18 officiersportretten bleven in de familie Townshend tot 1904, toen zij op een veiling werden verkocht.²⁰ Waar de overige vijftien zijn terecht gekomen was niet meer na te gaan.

Het is zeer waarschijnlijk dat Horace Vere, die vanaf 1605 generaal van de Engelse legereenheden in de Verenigde Provinciën was, de oorspronkelijke eigenaar van de reeks was. Een portret van hem maakt deel uit van de *Leeuwarden*-serie. Voorzover bekend vocht John Burroughs niet onder Horace Vere in de Republiek, maar trok hij in 1620 wel onder diens bevel naar Duitsland om de Boheemse troon voor Frederik V, de Winterkoning, te heroveren.²¹ Toen de troepen naar Engeland terugkeerden, bleef Burroughs als enige Engelse officier

Afb. 14

JAN ANTHONISZ
VAN RAVESTEYN,
*Portret van Sir Thomas
Gates*, circa 1620-23.
Doek, 210 x 110 cm.
Huidige verblijfplaats
onbekend.

Afb. 15

JAN ANTHONISZ
VAN RAVESTEYN,
*Portret van Sir Robert
Carey*, circa 1620-23.
Doek, 210 x 110 cm.
Huidige verblijfplaats
onbekend.

achter – hij was inmiddels gouverneur van Frankenthal – om de Spanjaarden tegen te houden. In 1623 werd hij op bevel van de Engelse koning Jacobus I echter gedwongen de stad aan de Spanjaarden over te geven. Bij terugkomst in Engeland werd hij door de koning tot ridder geslagen. In het licht van deze gegevens zal het portret van John Burroughs zijn gemaakt in 1620 of 1623. In 1620 verbleef Vere's leger van 2250 man twee weken in de Noordelijke Nederlanden op weg naar Duitsland. Het is uiteraard ook mogelijk dat Burroughs drie jaar later op zijn terugreis naar Engeland door Van Ravesteyn werd geportretteerd.

Amsterdamse schuttersstukken

De belangrijkste portretten van militairen in deel één van de nieuwe bestandscatalogus zijn ongetwijfeld de vijf schuttersstukken in bruikleen van de stad Amsterdam, waarvan de zogenaamde *Magere compagnie* van Frans Hals en Pieter Codde de kroon spant (afb. 19). Deze groepsportretten maakten deel uit van reeksen in de drie doelen waarvoor ze geschilderd waren. Omdat veel van de schuttersstukken zich tegenwoordig in het Amsterdams Historisch Museum bevinden en omdat de nieuwe bestandscatalogi van het Rijksmuseum chronologisch per geboortjaar van de kunstenaars geordend zijn, zal de oorspronkelijke context van deze schuttersstukken wat uit het zicht verdwijnen. Van de schuttersstukken in dit deel van de bestandscatalogus werd er één voor de voetboogdoelen geschilderd (afb. 19), één voor de handboogdoelen (afb. 20) en drie voor de kloveniersdoelen (afb. 21, 22, 23). Hoewel de laatste drie oorspronkelijk in verschil-

Afb. 16

FRANS HALS EN
PIETER CODDE,
*Officieren en andere
schutters van wijk XI in
Amsterdam onder
leiding van kapitein
Reinier Reael en
luitenant Cornelis
Michielsz Blaeuw,
bekend als De magere
compagnie*, 1637.
Doek, 209 x 429 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam, in
bruikleen van de stad
Amsterdam
(inv. nr. SK-C-374).

lende ruimtes hingen, worden ze verbonden door de Amsterdamse geschiedenis: ze vormen als het ware een spiegel van de politieke lotgevallen van de stad, zoals uit het volgende blijkt.

In het vroegste van de drie, een schilderij uit 1616 van Paulus Moreelse (afb. 21), staan Kapitein Jacob Hoyng (1555-1625) en luitenant Nanning Florisz Cloeck (1567-1624) aan weerszijden van een vaandeldrager. Samen met een andere, eveneens remonstrantsgezinde, Amsterdamse luitenant, Jan Claesz van Vlooswijck (1571-

1652), werd Nanning Florisz Cloeck op 30 juni 1620 uit de schutterij ontslagen wegens *eenige frivole segswoorden ende particuliere tegensprekingen aen Burgemeester Pau gedaen*.²² Reijnier Pauw was de presiderend-burgemeester en leider van de contra-remonstrantse factie die de macht in het stadsbestuur had. Twee van de drie andere burgemeesters steunden het ontslag van Cloeck en Van Vlooswijck. Een daarvan was Cloecks eigen kapitein Jacob Hoyng. In 1628, toen de remonstranten weer aan de macht waren in

Afb. 17
JAN TENAGEL,
Officieren en andere
schutters van wijk XI in
Amsterdam onder lei-
ding van kapitein Geurt
van Beuningen en luit-
enant Pieter Martensz
Hoeffijser, 1613.
Doek, 152,5 x 264,5 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam, in
bruikleen van de stad
Amsterdam
(inv. nr. SK-C-407).

18

19

20

Afb. 18

PAULUS MOREELSE,
*Officieren en andere
schutters van wijk III in
Amsterdam onder
leiding van kapitein
Jacob Gerritsz Hoynghe
en luitenant Nanningh
Florisz Cloeck*, 1616.
Doek, 169 x 333,5 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam, in
bruikleen van de stad
Amsterdam
(inv. nr. SK-C-623).

Afb. 19

NICOLAES ELIASZ
PICKENOY, *Officieren
en andere schutters
van wijk IV in
Amsterdam onder
leiding van kapitein
Jan Claesz van
Vlooswijck en luitenant
Gerrit Hudde*, 1642.
Doek, 340 x 527 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam, in
bruikleen van de stad
Amsterdam
(inv. nr. SK-C-1177).

Afb. 20

THOMAS DE KEYSER,
*Officieren en andere
schutters van wijk III in
Amsterdam onder
leiding van kapitein
Allaert Cloeck en
luitenant Lucas
Jacobsz Rotgans*, 1632.
Doek, 220 x 351 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam, in
bruikleen van de stad
Amsterdam
(inv. nr. SK-C-381).

Amsterdam, werd Van Vlooswijck tot kapitein benoemd. Een aantal contra-remonstrantse schutters kwam in oproer, maar kon niet op tegen het remonstrantse stadsbestuur. Als kapitein staat Van Vlooswijck afgebeeld op het schuttersstuk van Nicolaes Eliasz Pickenoy uit 1642, dat oorspronkelijk in de grote zaal van de kloveniersdoelen hing tussen een schuttersstuk van Jacob Backer en Rembrandts *Nachtwacht* (afb. 22).

Nanning Florisz Cloeck was al in 1624 overleden en kon dus niet van de politieke ommekeer in het stadsbestuur profiteren. Zijn zoons Allaert (1588-1645) en Nicolaas (1591-1647) konden dat wel. In het schuttersvendel, dat werd geportretteerd door Thomas de Keyser in 1632, zijn zij respectievelijk kapitein en vaandeldrager (afb. 23). De luitenant in dit schilderij is Lucas Jacobsz Rotgans (1587-1646), die toen al twaalf jaar luitenant was maar nooit tot kapitein gepromoveerd zou worden: hij was namelijk de contra-remonstrant die in Wijk III werd aangesteld om de plaats van de ontslagen Nanning Florisz Cloeck in te nemen! Een van de andere geportretteerde

schutters had de gebroeders Cloeck ook aan die akelige episode in de carrière van hun vader moeten doen denken. Thomas Jacobsz Hoyng (1594-1632) was een zoon van Jacob Hoyng, de kapitein onder wie Nanning Florisz Cloeck diende en, in 1620, één van de drie burgemeesters die hem uit zijn functie als luitenant had gezet.

In het eerste deel van de catalogus zullen de *Leeuwarden-* en *Katzenelenbogen*-reeksen in hun geheel opgenomen worden omdat de vervaardigers toevalligerwijs generatiegenoten waren. Dat ligt anders bij de schuttersstukken die oorspronkelijk in de grote

zaal van de Kloveniersdoelen als één ensemble hebben gehangen. Het schilderij van Pickenoy zal als enige uit die reeks in dit deel van de catalogus worden besproken, terwijl de werken van Rembrandt, Jacob Backer, Bartholomeus van der Helst, Govert Flinck en Joachim von Sandrart in deel twee een plaats krijgen. Het schilderij van Pickenoy staat dus enigszins geïsoleerd, maar omdat de schuttersstukken van Moreelse en De Keyser zich ook in het eerste catalogusdeel bevinden, wordt een andere dimensie van het historische verhaal dat het schilderij te vertellen heeft benadrukt.

NOTEN

- 1 Niet meegeteld zijn twee portretjes die nu vermist zijn en waarvan geen afbeeldingen zijn.
- 2 Deze catalogus is getranscribeerd in E.M. Moes en E. van Biema, *De Nationale Konst-Gallery en Het Koninklijk Museum*, Amsterdam 1909, pp. 47-53. Zie in het bijzonder pp. 48-49.
- 3 [C. Apostool], *Catalogus der schilderijen, oudheden enz. op het Koninklijk Museum te Amsterdam*, Amsterdam 1809, pp. 90-93, nrs. 385-402, 411-445.
- 4 S.W.A. Drossaers en T.H. Lunsingh Scheurleer, *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes en daarmee gelijk te stellen stukken 1567-1795*, drie delen, Den Haag 1974-1976, deel 2, pp. 37-40.
- 5 Inv.nr. SK-A-521.
- 6 Drossaers / Lunsingh Scheurleer, *op.cit.* (noot 4), deel 2, p. 418, nr. 869, deel 3, p. 74, nr. 1157.
- 7 [P.L. Dubourcq], *Beschrijving der schilderijen op 's Rijks Museum te Amsterdam met Fac Simile der naamtekens*, Amsterdam 1858, p. 181, nr. 402.
- 8 Voor de reeks portretten op Honselaersdijk zie Drossaers / Lunsingh Scheurleer, *op.cit.* (noot 4), deel 1, pp. 533-537, nrs. 266-368; tent. cat. P. van der Ploeg en C. Vermeeren, "'Uijt de penningen vande zeeprinsen". De stadhoudelijke schilderijenverzameling', in: *Vorstelijk verzameld: de kunstcollectie van Frederik Hendrik en Amalia*, Den Haag (Mauritshuis) 1997-1998, pp. 34-60, pp. 40 en 44; M. Tiethoff-Splithoff, 'Representatie en rollenspel. De portretkunst aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia', in: M. Keblusek en J. Zijlmans (red.), *Vorstelijk vertoon: aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia*, Zwolle 1997, pp. 161-200, p. 175.
- 9 Moes / Van Biema, *op.cit.* (noot 2), pp. 27-28.
- 10 P.J.J. van Thiel, 'De inrichting van de Nationale Konst-Gallery in het openingsjaar 1800', *Oud Holland XCV* (1981), pp. 170-227, p. 189.
- 11 Moes / Van Biema, *op.cit.* (noot 2), p. 160.
- 12 Zoals Moes en Van Biema elders in hun boek opperden; *ibidem*, p. 196.
- 13 J.R. Judson en R.E.O. Ekkart, *Gerrit van Honthorst 1592-1656*, Doornspijk 1999, p. 44.
- 14 Inv.nr. SK-A-871.
- 15 Moes / Van Biema, *op.cit.* (noot 2), p. 47, nr. 5.
- 16 [P.L. Dubourcq], *op.cit.* (noot 7), p. 69, nr. 146.
- 17 [A. van Schendel], *Catalogue of Paintings, Rijksmuseum, Amsterdam*, Amsterdam 1960, p. 253, nr. 1978.
- 18 Veiling, Sotheby's Londen, 30 juni 1971, nrs. 16, 17.
- 19 W. Dillingham, *The commentaries of sr. Francis Vere, being diverse pieces of service, wherein he had command, written by himself in way of commentary*, Cambridge 1657, z. pag.
- 20 Veiling Christie, Manson & Woods, Londen, 5 maart 1904.
- 21 Voor Burroughs' biografische gegevens zie C.R. Markham, *The fighting Veres*, Londen 1888, pp. 398, 407, 411, 419; C. Dalton, *Life and Times of General Sir Edward Cecil, Viscount Wimbledon*, 2 delen, Londen 1885, deel 1, pp. 332, 371, deel 2, pp. 34, 74, 95-96, 176, 196, 276, 281.
- 22 Zie onder andere J. Wagenaar, *Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, scholen, schutterye, gilden en regeeringe*, Amsterdam 1760-1765, deel 1, p. 502; P. Knevel, 'Onrust onder schutters. De politieke invloed van de Hollandse schutterijen in de eerste helft van de zeventiende eeuw', *Holland XX* (1988), pp. 158-74, pp. 170-172; P. Knevel, *Burgers in het geweer: de schutterijen in Holland, 1550-1700*, Hilversum 1994, pp. 148-149, 153, 343.

